

25 november 1939

‘Scholletje kopen?’ roept een man vanaf een logger. Dolf fietst beneden langs de Berghaven. Hij heeft moeite om vooruit te komen, hij staat bovenop zijn trappers. De wind suist in z’n oren.

Ondanks de storm maakt hij even een ommetje langs het haventje. Je weet maar nooit. Juist als het stormt is er vaak van alles te beleven. Ook nu weer. Het voorste gedeelte van het haventje ligt vol loggers. Scheveningen, Stellendam en Ouddorp, leest Dolf op de achterkanten van de boten. Z’n vader vertelde het al. Vanochtend vroeg liepen ze binnen om te schuilen voor de storm. Z’n moeder was toen snel naar de Berghaven gefietst om scholletjes te kopen. Als Dolf aan die gebakken scholletjes denkt, loopt het water hem in de mond. Dat is altijd het leuke van storm, vindt hij. Voor een paar dubbeltjes koop je dan al een emmertje vol. De vissers moeten hun handel kwijt. Als ze wachten tot de storm is gaan liggen, is de vis bedorven.

Vannacht gaat het nog harder waaien. Dolf is blij dat het morgen zondag is, want dan komt er geen krant. Bij storm de krant rondbrengen valt niet mee. Maar goed, de mensen op zee hebben het slechter. En niet alleen door die storm. De zee ligt vol mijnen en overal varen Duitse oorlogsschepen. De krant staat er vol over, ook vandaag weer. Donderdag is er op de Atlantische Oceaan nog een schip uit Rotterdam tot zinken gebracht door een Duitse duikboot. Motortankschip de ‘*Sliedrecht*’, van Van Ommeren. Iedereen is woedend, want de lading was bestemd voor Noorwegen, een land dat steeds neutraal was gebleven. De Duitsers hadden geen enkele reden om het schip aan te vallen. Opa Radio lijkt gelijk te krijgen, het gaat de verkeerde kant op.

Trouwens, ook Sarah zag het goed. Een paar dagen nadat hij haar voor het laatst zag werden hier inderdaad twee stoomloodsboten gevorderd en omgebouwd tot bewakingsvaartuig. De bemanning werd gemilitariseerd, zo noemen ze dat. En er kwamen mariniers aan boord, om de kust te bewaken tegen de Duit-

25 november 1939

sers. En ook over die staat van beleg had Sarah gelijk. Dat gold niet voor heel Nederland, maar voor bepaalde delen, waaronder Hoek van Holland.

Sarah is vaak in Dolfs gedachten. Hij voelt dat hij dat eigenlijk niet moet doen, maar soms vergelijkt hij haar met Ria. Hij ziet ze dan samen voor zich, zoals ze daar een maand geleden naast elkaar stonden, aan de Berghaven. Twee leuke meiden. Ria, met die rode wangen van de kou, die vrolijke ogen en dat staartje. Het meisje dat hij al jaren kent en waar hij bijna alles van weet. Waarmee hij sinds een paar maanden zoent en dat hij zo lekker tegen zich aan kan duwen. En dan Sarah, met dat speciale gezicht, dat lachje om haar mond en die stralende ogen. Als hij zou moeten kiezen... De ene is erg lief en de ander erg mooi. Van de ene weet hij altijd wel wat ze zal gaan zeggen, maar die andere vertelt allemaal van die dingen die hij niet weet. Ze maakt hem nieuwsgierig. De ene voelt vertrouwd en een beetje spannend. Maar die andere voelt nieuw en ook nog een beetje spannender. Ja, dat is het, dacht hij afgelopen nacht toen hij wakker werd en maar lag te woelen.

Als hij niet uit zichzelf aan Sarah denkt, dan begint Ria er wel over. Soms vertelt ze vrolijk hele verhalen over haar. Over de dingen die ze van haar heeft gehoord. Over die bijzondere school en het leven in Rotterdam. Maar soms doet ze ook wel een beetje chagrijnig. Dan gaat het niet over Sarah zelf, maar over die gesprekken tussen Sarah en hem. Het lijkt wel of ze jaloers is, denkt Dolf dan. Zou ze voelen dat ik Sarah zo bijzonder vind? En dat ik veel, veel meer over haar wil weten?

26 november 1939

‘Loop een beetje door. Straks krijg ik nog een dakpan op m’n kop,’ snauwt Bert tegen z’n vriend. Het spookt in de Rietdijkstraat. Het regent en het stormt, windkracht 10. Het reclamebord bij hotel *Amerika* zwiept vervaarlijk heen en weer. De ramen bij slagerij Alders klapperen. Bert trekt de deur van het patronaatsgebouw open en duwt zijn vriend naar binnen. De deur valt met een klap dicht. Het kabaal en de kou liggen achter hen. Binnen in het Patronaat, het katholiek militair tehuis, is het warm en gezellig. De jongens komen er graag, vooral op zondag. Dan is er niet zo veel te doen in het dorp, ook niet voor de soldaten. Aan de overkant van de straat is het protestants militair tehuis. Maar dat is op zondag dicht. Bij de katholieken is het dan extra druk, er wordt gelachen en gedronken. En het biljart is constant bezet.

Bert heeft het hoogste woord. Sinds hij van school af is en werkt, gaat het een stuk beter met hem. ‘School was niks voor mij,’ zegt hij tegen iedereen die het horen wil. ‘Ik moet gewoon wat met m’n handen doen, en geld verdienen!’ Bert werkt tegenwoordig bij smederij Slijp aan de ’s-Gravenzandseweg. Met al die paarden van het leger kon de hoefsmid best een knecht extra gebruiken. En in de sla is ’s winters toch geen werk. Van wat hij verdient, moet hij bijna alles aan zijn ouders geven. Die hebben het hard nodig. Toch heeft hij altijd wel iets over voor een rondje. Als hij kan trakteren, heeft hij het extra naar z’n zin. Vooral omdat er dan ook altijd wel wat meisjes om hem heen hangen. Meisjes die hem een tijdje terug, toen hij nog op school zat, helemaal niet zagen zitten.

De laatste tijd heeft Bert ook meer belangstelling voor Ria. Hij heeft het vaak over haar, ook nu weer, onder het biljarten. ‘Wat een lekkere griet wordt die Ria van je,’ zegt hij zachtjes tegen Dolf. ‘Vroeger was ze altijd zo’n kind. Maar dat is nu helemaal over. Ze krijgt steeds meer, eh..., eh... je weet wel!’ Dolf wordt van binnen altijd een beetje boos, als z’n vriend zo praat. ‘Hou maar op!

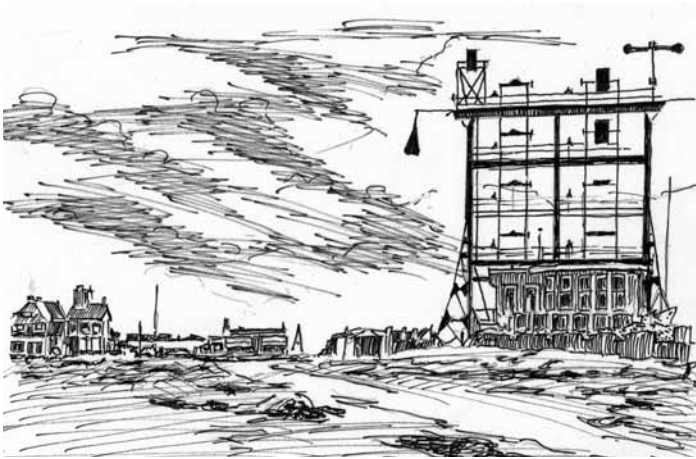
26 november 1939

Ik vind het ontzettend vervelend als je steeds over haar, nou ja... over haar, nou ja, over haar borsten praat. Over sommige dingen moet je gewoon je mond houden!' Tijd om verder te ruziën is er niet, want daar gaat de biljartbel. Ze moeten stoppen. Trouwens, over een half uurtje moeten ze het Patronaatsgebouw uit. Dan komt Sinterklaas hier op bezoek en dat is alleen voor de soldaten. 'Zullen we op de pier gaan kijken?' vraagt Bert. 'Daar is het nu echt wel weer voor. En zullen we Ria vragen of ze meegaat?'

Grote golven spatten uiteen tegen de palen op de pier. 'Pas maar op dat je niet wegwaait,' roept Bert lachend tegen Ria. Hij probeert boven de storm uit te komen, maar dat valt niet mee. 'Kom maar tussen ons in, geef ons maar een arm. Dan loop je wat steviger.' Ria haakt haar armen door die van Bert en Dolf. Zo vechten ze zich tegen de wind in door het hek op de pier. Dolf knijpt met z'n arm even in die van Ria, alsof hij zeggen wil: je begrijpt me wel, je loopt nu gearmd met Bert en met mij, maar mijn arm is toch wel een tikje belangrijker!

Het is eb, maar de golven spoelen over de stenen. Op de Waterweg is geen schip te zien. Heel in de verte, ver op zee, deinen er een paar op en neer. 'Arme matrozen. Die liggen daar vast te kotsen,' schreeuwt Bert boven de storm uit. De loodsdienst is gestaakt. De kapiteins wachten met binnenvaren tot de storm geluwd is. Een enorme golf slaat tegen de pier, overal spetters. Ze springen naar achteren. 'We moeten terug hoor!' schreeuwt Ria. 'Veel te gevaarlijk!' Ze trekt Bert en Dolf met zich mee. 'Kijk maar naar het seintoestel! We mogen hier helemaal niet komen!'

Ondanks de storm en het gevaar droomt Dolf even weg met z'n gedachten. Hij voelt de arm van Ria, maar hij denkt ook aan Sarah. Als hij zou mogen kiezen, wie zou hij dan liever tegen zich aan voelen? Misschien Ria. Maar met wie zou hij liever praten? Zeker met Sarah. Ineens haalt Ria's stem hem uit z'n gedachten. 'Zullen we langsgaan bij opa Pier? Kijken of het kippenhok sterk genoeg is voor windkracht 10?' Dolf en Bert vinden het prima. Eerst hebben ze de wind opzij, dat is nog te doen.

Maar het laatste stuk naar de Pannenbuurt krijgen ze hem pal van voren. Dat valt vies tegen. En dan ook nog die regen in je gezicht. Maar wel gezellig, denkt Dolf, zo arm in arm met Ria.

Het is behaaglijk in het huisje van opa Pier. Opa gooit nieuwe kolen op het vuur en zet het houten droogrekje om de kachel. Daar hangt hij de natte jassen van Dolf, Bert en Ria overheen. Dan gaat hij naar de keuken voor warme chocolademelk. Zo te merken is opa blij dat hij mensen over de vloer heeft. Hij kletst aan één stuk door. Hij is vanmiddag bij de buurman geweest. Daar hoorde hij over de radio dat overal langs de kust mijnen zijn aangespoeld. Aan de overkant van de Waterweg bijvoorbeeld, bij Ouddorp en Stellendam. Die mijnen waren losgeslagen door de storm. Ook in de zee bij Scheveningen zagen wandelaars er een paar drijven. Daar heeft de politie de boulevard afgezet. ‘Maar goed dat we niet verder de pier op zijn gegaan,’ zegt Ria, ‘misschien liggen ze daar ook. Stel je voor dat we op zo’n mijn waren gaan staan en dat ding was ontploft. Dan waren wij in de lucht gevlogen.’ ‘En dan had opa in de storm de pier op ontmoeten om de schade te herstellen,’ vult Dolf lachend aan.

Opa kucht, alsof hij iets zeggen wil, maar niet precies weet hoe hij moet beginnen. Hij voelt in de zak van z'n vest, staat op en kijkt rond in de kamer. 'Ah, daar zijn m'n sigaren!'

Opa vertelt: terug naar 1901

Voorzichtig blaast opa de rook uit. Drie ronde wolkjes stijgen omhoog en drijven in de richting van de kachel. Opa zucht: 'Tja, ik ben in m'n leven aardig wat keren bij windkracht 10 de pier op gegaan. De eerste keer was 38 jaar geleden, in 1901.' Bert veert overeind. 'De ramp met de *Berlin!*' Opa schudt met z'n hoofd: 'Nee, de *Berlin*, dat was later, in 1907. Daar praat ik niet graag over. Dat was zo afschuwelijk! Wat we hier in De Hoek toen hebben meegemaakt... Het hele strand lag vol met lijken. Die werden later allemaal naar Hotel *Amerika* gebracht. Nee, in 1901 was de ramp met de *Holland*. Dat was het eerste schip dat op de Noorderpier liep.'

Opa trekt aan z'n sigaar. Voor Bert, Ria en Dolf het teken om lekker onderuit te gaan zitten. Opa zucht. 'Tja, de ramp met de *Holland*. Weet je dat de kustwacht eerst helemaal niet in de gaten had dat er een schip op de pier was gelopen? Nou ja, gelopen..., geworpen kan ik beter zeggen. Het gebeurde tijdens een zware noordwesterstorm, eind januari, om een uur of zeven in de ochtend. Het was nog donker en het schip maakte zo'n klap op de pier dat het in tweeën brak en binnen een paar minuten zonk. Het grote licht aan het eind van de pier verdween mee in de diepte. Het zicht was die ochtend zo slecht en het ging allemaal zo snel dat niemand hier in de gaten had dat er iets afschuwelijks gebeurde. Dat merkten we hier in het dorp pas twee uur later, toen het licht was geworden. Toen ontdekte iemand dat het licht aan het eind van de pier weg was. Even verderop stak een scheepsmast boven de golven uit. Zes zwarte stippen hingen erin!' Opa haalt diep adem en steekt z'n sigaar weer aan. Ria kruipt een beetje dichterbij tegen Dolf aan.

‘Die zwarte stippen,’ vervolgt opa, ‘waren zes opvarenden. Met de dood in de ogen waren ze in de mast geklommen. De reddingsboot, de *President van Heel*, werd eropaf gestuurd. Gelukkig lag hij in verband met de storm al onder stoom, dus binnen een half uur konden de redders vertrekken. Toen ze aankwamen aan het eind van de pier, stak de mast nog maar net boven de golven uit. Maar die zes mensen werden gered. Met moeite, met heel veel moeite. Vanaf de pier zagen we hoe de eerste twee aan een lijn uit de mast werden gehaald. Maar bij de derde schipbreukeling brak de lijn. Gelukkig kon die man het eind van de gebroken lijn vast blijven houden. Daaraan trokken ze hem aan boord. Maar toen de laatste drie. De redders zagen wel dat het geen zin had een nieuwe lijn uit te zetten. Die mannen hingen daar zo verkleumd en verstijfd. De *Van Heel* is toen dichterbij de mast gevaren. Reuze gevaarlijk, want onder water lag de rest van het schip. Als ze daar tegenaan zouden varen, zou de reddingsboot lek stoten. Vanaf de pier zagen we hoe het uiteindelijk lukte de drie laatste slachtoffers uit de mast te plukken. Meer dood dan levend werden ze naar de wal gebracht.’

Opa kijkt even trots om zich heen, alsof hij het zelf heeft gedaan. ‘Bij die ramp kwamen in totaal achttien mensen om het leven: dertien bemanningsleden, vier passagiers en de loods. De schade aan de pier was enorm. 25.000 gulden geloof ik. Er moest een nieuw licht op de pier komen en allemaal nieuwe palen. We zijn er maanden mee bezig geweest.’

27 november 1939

‘Ik trek wel aan je mouw,’ zegt Ria. ‘Die jas krijgen we wel uit. Ach, je bent door en door nat! En je bent helemaal verkleumd.’ Het is gezellig in de huiskamer bij Ria thuis. De lamp boven de tafel brandt. Moeder Van Mils schilt aardappelen en Hanneke, Ria’s zus, is bezig met haar huiswerk. Vader Van Mils legt snel een paar oude kranten op de grond. Het water druipt uit Dolf z’n kleren.

‘Zo..., die is uit. Ik hang hem wel bij de kachel.’ ‘In het schuurtje ligt een overall. Trek die maar aan,’ zegt Van Mils. ‘Maar je moet je eerst goed droogmaken en warm wrijven,’ vult Ria aan. ‘Anders word je nog ziek ook. Op het rek daar hangt wel een handdoek.’

Even later staat Dolf te bibberen in het schuurtje achter het huis. Van buiten koud, maar van binnen warm, denkt hij. Echt Ria weer, zo bezorgd. Ik moest en zou met haar mee naar huis. Wat een hondenweer! Nog steeds windkracht 10, en dan die regen. Vooral dat kale stuk op de Langeweg, bij de watertoren. Wat een ramp! Een wonder dat ik de kranten nog heel in de bussen kreeg. Maar of ze droog waren... Ik betwijfel het. Ik zal morgen wel klachten krijgen.

‘Nou, nat krantje hoor, die *Voorwaarts*.’ Vader Van Mils grinnikt terwijl hij de voorpagina bekijkt. Dolf kijkt hem een beetje verlegen aan, in de veel te grote overall. ‘Kon ik niets aan doen meneer. ’t Was ook zo’n slecht weer.’ Van Mils geeft Dolf een klap op z’n schouder. ‘Tuurlijk joh, begrijp ik wel. Ik plaag je maar. Maar ik wil wel graag even in je krant bladeren. Het gebeurt niet elke dag dat ik een rooie krant in m’n handen heb.’

Voorzichtig vouwt hij de natte krant uit. Hij legt hem op de tafel. Gelukkig is alles nog goed te lezen. In het midden een foto van een groot schip met daarboven: *Spaarndam* op een mijn gelopen. En daaronder: Gehele bemanning heeft zich in de boten begeven. ‘Wat een tijd is het toch.’ Van Mils zucht. ‘Moet je hier zien! Nog eentje: 280 doden bij ondergang Brits schip. Zo maar

even in de grond geboord!’ Hij slaat met z’n vuist op tafel: ‘De hele voorpagina staat vol met scheepsrampen. Niet zoals vroeger, door de storm... Nee, allemaal door die krankzinnige Hitler en door die mijnen. Hier moet je kijken, dit lijstje. We zijn niet eens in oorlog en er zijn al zeven Nederlandse schepen vergaan, gewone schepen! Vorige week donderdag de *Sliedrecht*. Ook kapot geschoten. En dan vanochtend de *Spaarndam*, in de monding van de Theems. Vijf doden! Al het vierde schip uit Rotterdam. Volgens dit lijstje zijn er in totaal al honderdtwintig Nederlanders door de zeeoorlog gesneuveld.’

Als Dolf thuiskomt in de overall van vader Van Mils, ligt er een enveloppe op z’n bed. Aan de voorkant z’n naam en adres, op de achterkant alleen een naam: Sarah.

Hij pakt zijn zakmes, snijdt de enveloppe open en haalt een brief tevoorschijn.

Hallo jongeman Dolf,

Wat leuk was dat, die zondag eind oktober aan de Berghaven. Grappig dat ik Ria kende. Is dat je zus soms? Of misschien wel je vriendin? Ik ben sindsdien niet meer in Hoek van Holland geweest. Geen weer om te schilderen. Al die herfststormen...

Maar met dat schilderij is het goed afgelopen. Mijn vader was helemaal trots op me. Hij heeft het aan een baak in de huiskamer gehangen. Dat vind ik wel leuk. Dan zie ik het als we naar de radio luisteren. Dan kan ik naar die mooie luchten in Hoek van Holland kijken.

Ik schrijf je deze brief omdat ik laatst in een oud studentenblad van mijn broer een mooi gedicht vond. ‘Herinnering aan Holland’ heet het.

*Mijn broer studeert in Groningen en was bezig z’n kast op te ruimen. Toeval-
lig zag ik het liggen. Omdat ik het echt iets voor jou vond, vroeg ik of ik het
mocht hebben. Maar hij wilde dat blad zelf houden.*

Daarom heb ik het maar overgeschreven.

Herinnering aan Holland

Denkend aan Holland
zie ik breede rivieren
traag door oneindig
laagland gaan,
rijen ondenkbaar
ijle populieren
als hoge pluimen
aan den einder staan;
en in de geweldige
ruimte verzonken
de boerderijen
verspreid door het land,
boomgroepen, dorpen,
geknotte torens,
kerken en olmen
in een grootsch verband.
de lucht hangt er laag
en de zon wordt er langzaam
in grijze veelkleurige
dampen gesmoord,
en in alle gewesten
wordt de stem van het water
met zijn eeuwige rampen
gevreesd en gehoord.

Mooi he? Het slaat wel niet op Hoek van Holland, maar wel op ruimte en mooie luchten. En die dichter, die mijnheer Marsman, die ken ik een beetje. Die komt hier weleens in de buurt, want hij is bevriend met Charley Toorop. Die zit ook vaak aan de haven te schilderen.

Nou, dat was het weer. Ik ga snel verder, want morgen heb ik proefwerk Latijn.

Lieve groet van Sarah

25 december 1939

‘Wat ben je toch een schat!’ roept mevrouw Alblas. Op haar schoot heeft ze het uitgepakte kerstcadeau dat Dolf haar net gaf. Een doos met een flesje eau de cologne, een stuk zeep en een verjaardagskalender. ‘150 jaar Boldoo!’ staat er op. Dolf zag het al een paar weken liggen in de feestelijk versierde etalage van *Poorters Toeback* op de hoek van de Prins Hendrikstraat en de Concordiastraat.

Na lang aarzelen heeft hij het gekocht, voor een gulden vijftig, van z’n krantengeld. Hij vond dat z’n moeder dat wel verdiend had. Altijd maar bezig in het huishouden en met hem en met Koentje. Vooral toen Koentje bronchitis had, begin van de maand. Nachtenlang lag hij te hoesten. En natuurlijk net weer toen vader nachtdienst had. Dat gepuzzel tegenwoordig met de voedselbonnen maakt het leven er voor haar ook niet makkelijker op. En dan ook nog geld verdienen met die gordijnen.

Maar aan z’n moeder merk je daar niets van. Ook nu weer niet, na die drukke decemberdagen. Ze straalt. ‘Wat is het toch een bijzonder kerstfeest dit jaar.’ Tevreden kijkt ze naar de kerstboom met ballen, klokjes, fondanten kransjes en brandende kaarsjes. En daaronder op het rode crêpepapier een prachtige kerststol. ‘Wij hebben het heerlijk, maar als ik denk aan al die landen waar het oorlog is en al die mensen die bij de steun lopen... Nee, daar kan ik echt verdrietig door worden.’

Ze draait zich om naar de schoorsteen en pakt een kerstkaart met op de voorkant een soldaat. Ze zucht: ‘Hier. Wat denk je van al die soldaten die dit jaar kerstmis in de kazerne moeten vieren?! Zoals Fred van tante Greet. En ons dan toch nog een kaartje sturen. Ik hoop dat hij het kerstpakket ge...’ Dan wordt er gebeld. ‘Wie kan dat nou zijn? Op kerstmiddag?’

Dolf loopt naar de hal en trekt aan het touw onder de trapleuning. Beneden gaat de voordeur open. Er stapt een jonge vrouw naar binnen. ‘Stoor ik? Ik kom voor Dolf,’ hoort hij onder-

25 december 1939

aan de trap. 'Oh, eh... goh... Jij? Eh... kom boven,' stamelt Dolf verbaasd. Bijna onhoorbaar loopt Sarah de trap op. Ze lacht. 'Ik ben een paar dagen bij mijn tante en ik dacht, kom laat ik even langsgaan bij Dolf voor dat boekje van Martinus Nijhoff. Na de kerstvakantie krijgen we repetitie poëzie en dan heb ik het nodig.' Dolf is perplex, z'n hart bonkt zo hard dat hij bang is dat ze het hoort. 'Wie is daar, Dolf?' roept zijn vader vanuit de huiskamer. Met Sarah loopt Dolf de huiskamer in. 'Eh..., dit is dat meisje waarover ik het weleens gehad heb. Van eh... van dat schilderen.'

Sarah geeft iedereen een hand en al snel zijn ze gezellig in gesprek. Vooral met Dolfs vader kan ze goed praten. Niet zo vreemd, want die komt van tijd tot tijd op het politiebureau aan het Haagseveer. Sarah blijkt dat goed te kennen, het is een kwartiertje lopen vanaf haar huis. Als mevrouw Alblas vraagt of ze haar jas niet uit wil doen en een kopje thee wil drinken, bedenkt Dolf dat hij met opa en oma Radio heeft afgesproken. 'Dat is waar ook,' zegt z'n moeder. 'Nou, dan gaat Sarah toch gezellig met je mee. Dat vinden opa en oma vast en zeker leuk. Zo'n jonge vrouw uit Rotterdam!'

Tien minuten later lopen Dolf en Sarah van de Prins Hendrikstraat naar opa en oma aan de Strandweg. Even vraagt Dolf zich af of dat wel een goed idee was, zo'n wandeling alleen met dat mooie, bijzondere meisje. Aan de ene kant wil hij het dolgraag, maar aan de andere kant vindt hij het ook wel erg spannend. Van Ria weet hij dat Sarah op het lyceum zit en hij is bang domme dingen te zeggen. En waarover moeten ze trouwens praten?

Maar zoals steeds wanneer hij samen met Sarah is, gaat het allemaal vanzelf. Als Dolf naar dat bijzondere huis vraagt, waar Sarah volgens Ria is geweest, vertelt ze hem van alles over het Nieuwe Bouwen. Over architecten die na de wereldoorlog twintig jaar geleden een heel nieuwe stijl hebben ontwikkeld. Architecten die genoeg hadden van al dat oude gezeur en graag willen dat mensen in de toekomst met plezier werken en wonen.

Ze vertelt dat bij hun gebouwen alles functioneel en comfortabel moet zijn. Dat alles zo veel mogelijk recht is, en met veel ramen. ‘Zoals die nieuwe woningen hier in de Tweede Scheepvaartstraat, waar m’n tante woont. Een ontwerp van architect Oud, de broer van de burgemeester. Hij is ook van het Nieuwe Bouwen!’

Dolf is verbaasd. ‘Oh, woont je tante dáár? De straat schuin tegenover Ria! Goh... Ik ben wel benieuwd naar die huizen. Ik heb er veel over gehoord, maar ik ben er nog nooit binnen geweest.’ Dolf kijkt haar aan. Ze heeft een glimlach om haar mond. Weer dat speciale lachje, denkt hij. ‘Dan moet je zeker eens langskomen,’ gaat Sarah verder. ‘Ja, Oud vond dat arbeiders recht hebben op een fatsoenlijke, frisse, lichte woning. Geen overbodige tierelantijntjes. Alleen wat er echt nodig is, maar dan wel heel mooi. Op de vier hoeken winkels met aan de buitenzijde half-rondlopende ramen. En in het midden van het blok bedacht hij er ook nog een dependance van de Rotterdamse bibliotheek bij. Prachtig! Daar ga ik vaak heen. Ze hebben er meer dan tienduizend boeken!’

Dolf is daar nog nooit geweest, maar dat durft hij niet te zeggen. Ondertussen praat Sarah vrolijk door. Ze vertelt over architecten als Gerrit Rietveld en de mannen van Architectenbureau Brinkman en Van der Vlugt. ‘Een paar jaar geleden hebben die een flat ontworpen, de Bospolderflat, en twee jaar geleden het stadion voor voetbalclub Feyenoord. Dat is helemaal van staal en er is plaats voor vijftienduizend toeschouwers!’ Wat weet zij overal veel van, denkt Dolf. Wat maakt ze me weer nieuwsgierig. Dolf vraagt of in Rotterdam alles bedacht wordt door die architecten van Brinkman en van der Vlugt. Dan vertelt ze over Van Ravensteyn, een andere architect. Eerst was hij ook aangesloten bij het Nieuwe Bouwen, maar tegenwoordig bedenkt hij liever gebouwen met versieringen, met krullen enzo. Hij heeft de laatste tijd veel gebouwen ontworpen voor de gemeente Dordrecht, maar nu is hij gevraagd voor de nieuwe dierentuin in het Rotterdamse Blijdorp.

Sarah vertelt niet alleen veel, ze is ook erg geïnteresseerd in de dingen waar Dolf mee bezig is. En naar de mensen met wie hij omgaat. ‘Hoe is het met die jongen die laatst bij je was, die eerste keer op het strand?’ Als Dolf vertelt over de werkeloosheid van Berts vader, hebben ze het al snel over de werkvoorziening. ‘Niet alleen de nieuwe boulevard is door werklozen aangelegd,’ zegt Dolf, ‘maar ook het kamp en de Hoekse Bosjes. En een paar dorpen verderop een heel nieuw duin van wel elf meter hoog: de Bloedberg bij Monster.’ Volgens Sarah zijn er in Rotterdam ook zulke projecten. In Kralingen bijvoorbeeld. Daar wordt bij een heel grote plas een heel bos aangelegd door werklozen. ‘En het Feyenoordstadion is vorig jaar uitgetest door werklozen. Ja, iedereen moppert altijd wel op de politiek, maar er wordt toch van alles bedacht om die mensen in ieder geval nuttig bezig te laten zijn.’

Voor ze het weten zijn ze aan de Strandweg en tikt Dolf op de achterdeur bij opa Radio. ‘Wat heb jij nou voor een schoonheid bij je?’ grinnikt opa als hij Sarah ziet. ‘Kom binnen, wees welkom in ons gezellige huisje. Oh ja, en natuurlijk: gelukkig Kerstfeest! Trek je jas uit.’

Nu pas ziet Dolf wat Sarah onder haar jas draagt. Een jurk met glitters en daaroverheen een soort jasje. Ah, denkt Dolf vol bewondering, wat prachtig! Oma, die net het halletje binnenkomt, heeft het ook gezien. ‘Wat zie ik nu Dolf? Heb je een filmster meegebracht naar de Strandweg?’ Dolf krijgt een kleur. ‘Eh, oma... Eh, dit is Sarah. Het meisje van die dichtbundel.’ Oma schudt Sarah hartelijk de hand, wenst haar gelukkig kerstfeest, slaat een arm om haar heen en neemt haar mee de kamer in. ‘Julie zijn net te laat voor de kersttoespraak van onze prinses,’ zegt opa. ‘Ja, en voor het zingen van prinsesje Beatrix,’ vult oma aan.

Oma en opa vertellen dat prinses Juliana net op de radio was, dat haar man een stukje voorlas uit de bijbel en dat ze met z’n allen *Stille Nacht - Heilige Nacht* zongen. ‘De toespraak van prinses Juliana was mooi,’ vertelt oma, ‘hoewel ze veel over God sprak.

Dat had voor mij niet zo gehoeven. Maar ze was tenminste niet zo somber als veel andere mensen in Nederland. Je kreeg er weer een beetje hoop door! Als ze even later aan de thee met kerststol zitten, ontdekt Sarah ineens de grammofoon. 'Je mag best even kijken hoor,' zegt oma. Sarah laat zich dat geen twee keer zeggen. Ze staat op en loopt voor Dolf langs naar het platenkastje. Haar jurk strijkt langs Dolfs been. Dat geeft een ruisend geluid. Op haar hurken gaat ze voor het kastje zitten en haalt de grammofoonplaten één voor één tevoorschijn. Ze bekijkt ze aandachtig.

En zo raken ze aan de praat over klassieke en moderne muziek. Over de teksten van Speenhoff, Louis Davids en het *ABC-cabaret*. En over Louis Armstrong en Ella Fitzgerald. Sarah lijkt verbaasd dat oma en opa ook van jazz houden, en dat ze weleens gaan dansen bij *Pschorr*. Oma en opa komen ook bij *Café Loos*, dat prachtige halfronde gebouw op de punt van Station Hofplein. 'Wat is het daar altijd gezellig!' zegt opa met een brede grijns. Sarah weet te vertellen dat de baas van *Café Loos* in Hillegersberg een prachtig park heeft laten aanleggen. '*Plaswijckpark* heet het. Ik ging er vorig jaar weleens wandelen met mijn vriendje.' Dolf voelt een steek in zijn hart. Haar vriendje! Ineens realiseert hij zich dat hij het vervelend zou vinden als zij dat vriendje nu nóg heeft. En ook Sarah denkt blijkbaar ineens aan verkering, want ze vraagt: 'Hé Dolf, ik denk ineens aan Ria. Is dat nou je zus, of is het je vriendin?' Dolf krijgt een kleur. 'Mijn vriendin,' reageert hij verlegen. Hij slaat zijn ogen neer. Even is er een vervelende stilte, maar opa breekt het ijs, zoals zo vaak als het een beetje moeilijk is. 'Ja, die Dolf van ons brengt altijd prachtige meisjes mee. En 'n kleren dat die meisjes dragen! Ria maakt die altijd zelf, op de modevakschool. En alsof dat nog niet genoeg is, komt hij op eerste kerstdag ineens binnenvallen met een filmster uit Rotterdam, die haar kleren vast en zeker in Parijs koopt. Nou, mijn kleinzoon weet hoe hij zijn oude opa moet verwennen!'

11 januari 1940

‘Pokkenwerk, die krant,’ moppert Dolf hardop. Hij blaast in z’n handen. Maar dan ineens: PATS! PATS! Twee sneeuwballen spatten uiteen. Eén op z’n stuur, de andere raakt hem in z’n nek. Dolf draait zich om. Vanuit het groepje mannen voor het stempellokaal klinkt geginnik. Dolf kent ze wel. Ze staan er van de vroege ochtend tot de late avond. Dat is al zo sinds het begin van de herfst. Ze gaan er steeds slechter uitzien. Dolf steekt z’n hand omhoog en licht. Om zo’n sneeuwbal kan hij niet boos worden. De mannen vervelen zich en stoeien van tijd tot tijd om warm te blijven. De meeste zijn al jaren werkloos en hebben nauwelijks iets om handen. Vooral nu. Aan het strand is niets te beleven, en op de Harwichkade niets te verdienen. Alle rivieren zijn dichtgevroren en sinds de mobilisatie meert er geen zeeschip meer aan. Dolf is blij dat zijn vader bij de politie werkt. Hij heeft een vast inkomen en ze hebben genoeg om van te leven. Zeker als z’n moeder ook nog wat bijwerkt met die gordijnen, en hij met de krant.

PATS!!! Weer een sneeuwbal, maar nu een gemene harde. Een ijsbal! Eén van de andere kant. Precies op z’n voorhoofd. Nu wordt Dolf wél boos. Hij gooit z’n fiets neer en rent in de richting van Hotel *Caland*. Daar staat een jongen van een jaar of 14. Hij grijnst. Het is Karelkje de Vries. Het wordt Dolf rood voor z’n ogen. ‘Vuile NSB’er!’ schreeuwt hij terwijl hij op hem af rent. De straat is glad, maar hij weet zich overeind te houden. De sneeuwballengooier niet. Hij probeert weg te komen, maar gaat met een schreeuw onderuit. Op z’n rug. Dolf glijdt naar hem toe, bukt zich razendsnel en geeft hem een klap in z’n gezicht. En daar, ook nog een dreun op z’n neus. Er loopt een straaltje bloed uit. ‘Zo, die heb je terug. Gluiperd!’

Maar in z’n woede heeft Dolf niet gezien dat Karelkje niet alleen is. Als hij zich omdraait om terug naar z’n fiets te lopen, voelt Dolf een doffe dreun op z’n rechteroog. Sterretjes! Alles draait. Even niets... De deur van Hotel *Caland* valt in het slot. Lang-

zaam komt Dolf uit z'n verdoving. Onder zijn rug voelt het koud aan. Koud en hard! Hè? Ik lig op de grond! Dan een stem, een vrouwenstem. 'Ik wist niet dat jij zo'n vechtersbaas was.' Klinkt bekend! Ria? Nee... Hanneke, haar zus. Haar stem klinkt net als die van Ria. Ze stelt hem gerust. 'Tjonge, wat was jij boos. Blijf maar liggen. Laat je oog eens zien.' Ze neemt z'n gezicht in haar handen en fronst haar wenkbrauwen. 'Nou Dolf, dat zal wel dik worden. En blauw, of zwart. Wacht, ik doe er wat koude op.'

Enkele mannen uit het groepje voor het stempelokaal komen dichterbij. Weer een bekende stem. Z'n vriend, Bert Dekker. 'Wacht maar, we pakken ze wel! Jongens kom op. Ten aanval!' Er klinkt geroep en dan een hele serie dreunen. Wel dertig sneeuwballen spatten uiteen op de ramen van Hotel *Caland*. Het lijkt wel een oefensalvo van de artillerie. 'Houzee, kameraad. Val dood op straat!' schreeuwt één van de mannen. Het bekende grapje als ze NSB'ers pesten. Er wordt gelachen. 'Nu die vlag nog!' roept een ander, terwijl hij op de rood-zwarte NSB-vlag op het hotel wijst. Weer een hele serie sneeuwballen. De vlaggenstok zwiëpt heen en weer. Maar de vlag blijft hangen. Dolf staat inmiddels overeind. Hanneke duwt een zakdoek met sneeuw tegen zijn oog. 'Houd die er maar een tijdje tegenaan. Misschien wordt het dan niet zo

dik. Als ik jou was zou ik vanavond maar niet gaan schaatsen.' Bert raapt Dolfs fiets op en slaat een arm om de schouder van z'n vriend. 'Kom maar mee, m'n moeder heeft vast wel een kop thee voor je.'

Het is koud bij de familie Dekker in de Scheepvaartstraat. Het geld van de steun is te weinig in deze koude winter. De kachel staat op een laag pitje. Bert ziet er tegenwoordig, nu hij werkt, een beetje beter uit. Maar aan de schoenen en de kleren van z'n broertjes kun je zien dat ze het thuis niet best hebben. De jongens krijgen tussen de middag op school warm eten. Dat komt elke dag uit Rotterdam, met een wagen van de Vooruitgang, speciaal voor de arme kinderen. Toch weet moeder Dekker het op de een of andere manier thuis gezellig te maken. Haar lieve stem en haar gastvrijheid maken veel goed. 'Hier, een kop thee. Daar knap je van op,' zegt ze nadat Bert en Dolf het verhaal over het vechtpartijtje hebben verteld.

'Hotel *Caland*,' bromt Berts vader. 'Ingenieur Caland had eens moeten weten dat het hotel met zijn naam het broeinest van de NSB zou worden.' Dolf knikt. Zo te merken is Dekker blij dat er iemand is die naar hem luistert, want hij gaat gelijk verder: 'Weet je dat NSB'ers in Amsterdam alle ruiten van een Joodse juwelier hebben ingegooid? Ik was vanmiddag op *Vianda*, dat Joodse kamp aan de Waterweg. Daar hoorde ik het van één van de bewakers. Trouwens, die mensen daar hebben het ook niet best met de kou. Bij de soldaten in het Pantserfort zijn echte kachels geplaatst, maar om die Joden maakt niemand zich druk. Die zitten daar te vernikkelen van de kou. En dan dat eten! De prak die m'n jongens 's middags op school krijgen is veel en veel beter dan die prut daar. Weten jullie dat ze in het kamp geen diepe borden meer mogen gebruiken? Ze zijn bang dat de bewoners dan teveel jus op hun bord nemen. Nee, het is geen pretje om in zo'n kamp te zitten.'

Berts vader lacht schamper. 'Ze zeggen dat Nederland een gastvrij land is. Nou, onze gastvrijheid geldt in ieder geval niet voor die arme stakkers uit Duitsland. Kamp *Vianda*, een oud

slachthuis! Daar ontvangen we de Joodse vluchtelingen. Toen ze er kwamen was het één grote bende. Totaal niet geschikt als woonplek. Ze moesten de pestzooi met eigen handen opruimen. De Nederlanders staken geen poot uit. Nee, die hoge heren in Den Haag hebben toch weinig gevoel voor mensen in nood.' Dekker zucht. 'Nu we het toch over politiek hebben... Heb je soms nog een *Voorwaarts* over? Ik heb al in geen weken een krant gezien.'

Vader Dekker staat aan de tafel, gebogen over de uitgevouwen krant. 'Vrouw, moet je horen,' roept hij naar de keuken. 'De Engelsen hebben weer een vliegveld in Duitsland gebombardeerd. In de Duitse Bocht, bij de grens met Denemarken. Er is blijkbaar ook iets misgegaan. Er zijn ook boerderijen in Denemarken geraakt.' Als Berts vader een krant leest geniet de hele familie altijd mee. Vaak leest hij plotseling een stuk voor. En op veel berichten geeft hij meestal hardop kritiek, ook nu weer. 'Nou, dat geld voor die bommen hadden ze beter kunnen gebruiken om die Joodse vluchtelingen naar Engeland te varen.' En even later klinkt er een harde lach door de kamer. 'Nou zeg! Moet je kijken, prins Bernhard in het Westland. Komt zo'n mof hier de troepen inspecteren. Dat is vragen om ellende!'

Bert is ineens één en al oor. 'Hé, staat dat over Bernhard in de krant? Ik hoorde er vanmiddag over op de smederij. Er kwamen een paar soldaten met een paard dat op het strand een hoefijzer was verloren. Ze vertelden dat ze voor schut stonden, want het gebeurde net toen prins Bernhard op bezoek was. Het was een zware dag voor de compagnie. Eerst ging de prins naar het strand in Monster, en daarna nam hij een kijkje bij een oefening in het Staelduinse Bos. De soldaten die niet meededen aan de oefening moesten helpen de wegen sneeuwvrij te maken. Dat was wel leuk, vertelden ze. Overal stonden mensen en toen de prins langskwam begonnen ze te juichen.' 'Zo is het wel genoeg,' moppert Berts vader. 'Als ik aan de kant had gestaan, had ik zeker niet gejuicht! Geef die krant maar weer hier.'

Vader Dekker heeft de krant nog maar net in z'n handen of hij roept door de kamer: 'Hier, de nieuwjaarstoespraak van burgemeester Oud. Ik heb het niet zo op die man, maar... Hij heeft nu wel gelijk. Wat kan hij het mooi zeggen: *'Onze havenstad is in haar hart getroffen! Tot de mobilisatie ging het goed met de Rotterdamse haven, maar sinds vier maanden komen er met de dag minder schepen aan.'*

Luister, ze schrijven ook wat over Hoek van Holland. En dan leest hij nog nadrukkelijker dan eerst: *'Hoek van Holland, dat in de laatste maanden van 1938 drieënveertig schepen met 3245 ton registreerde, zag in de afgelopen maand geen enkel schip aan de kade. Poortershaven, waar in de vorige decembermaand drie schepen binnenliepen, deelde dit lot.'*

Bert is het voorlezen van z'n vader helemaal zat. 'Pa, hou nou op met al die ellende. Dat hoeven we toch niet allemaal te horen! We weten zo ook wel dat er geen schepen meer binnenkomen. Mag ik de krant even? Staat er geen sport in? Dat vind ik veel belangrijker.'

Even later slaakt Bert een juichkreet: 'Elfstedentocht! Pa, het belangrijkste nieuws hebt u niet eens gezien! Op de voorpagina, nota bene! Maandag is er een Elfstedentocht. Zaterdagmiddag om vier uur sluit de inschrijving'

De ijsbaan is feestelijk verlicht en er wordt flink geschaatst. Er zijn ook veel soldaten op de baan. Heel gezellig tegenwoordig met al die drukte in het dorp, vooral voor de meisjes. Als er weer een paar stoere soldaten voorbij schieten wordt er flink gegiecheld en gefluisterd. Voor de Hoekse jongens is het wat minder leuk. Sinds de mobilisatie is het moeilijk een meisje te versieren. Dolf staat met Bert en een stel jongens uit z'n klas in een groepje bij elkaar. Bert heeft weer het hoogste woord. Hij vertelt over het bezoek van prins Bernhard aan het Westland. Thuis vertelde hij dat hij het gehoord had op z'n werk. Maar hier bij z'n vrienden heeft hij het over *Café De Pet*. Na z'n werk gaat hij er weleens een biertje drinken, maar dat hoeft z'n vader niet te weten. Die zou het zonde vinden van het geld. *Café De Pet* zit

altijd vol met soldaten. Behalve over het bezoek van de prins hadden ze het ook over de schaatstocht naar Vlaardingen. Bert vertelt in geuren en kleuren wat hij daarover heeft gehoord.

Onder aanvoering van vaandrig Hordijk was een hele groep naar Vlaardingen wezen schaatsen. De vaandrig woont in Maasdijk en onderweg waren ze bij z'n ouders soep gaan eten. Daarna waren ze in één keer doorgereden naar Vlaardingen. Als bewijs dat ze daar geweest waren, brachten ze Vlaardingermoppen mee, van die zoete Vlaardingse winterkoekjes. Ze deelden ze uit in het café. Bert kreeg er ook een paar. Hij heeft er nog eentje bewaard. Vol trots laat hij dat zien aan z'n oude klasgenoten op de ijsbaan. Ineens schaatst er weer een grote groep soldaten voorbij, met tussen hen in een stel Hoekse meisjes. De soldaten houden de meiden stevig beet, om hun middel. Ze draaien rondjes over de ijsbaan en gaan steeds harder. Iedereen gaat opzij, de groep krijgt ruimte. Er wordt gelachen. Tussen de soldaten rijdt Hanneke, de zus van Ria. En verder in de rij Ria, aan de arm van Kees, de fietmaker die van de zomer Berts fiets heeft gerepareerd. De ogen van Dolf worden een beetje vochtig, het blauwe oog prikt. 'Wat een rot dag!' mompelt hij.

Die nacht slaapt Dolf slecht. Ria en Sarah willen maar niet uit zijn gedachten. Ria ziet hij steeds voor zich, gearmd met een soldaat. En Sarah gezellig wandelend in dat Rotterdamse *Plaswijckpark*. Elk uur wordt hij wel een keertje wakker. En elke keer spoken er regels voor een gedicht door zijn hoofd. Regels over laffe NSB'ers en regels over verloren liefdes. Hij probeert ze uit z'n hoofd te duwen door te denken aan mensen die echt zielig zijn, zoals die Joden.

Als de Dorpskerk aan de overkant van de straat drie slaat, stapt hij uit bed. Heel zachtjes, om zijn broertje niet wakker te maken. Op zijn tenen loopt hij naar de huiskamer. Hij steekt een kaars aan en schrijft in de witte rand van de krant de zinnen die hij in z'n hoofd heeft.

Vianda

Gesard, gepest, genegeerd.
Geluid van brekend glas.
De mond gesnoerd, bezit geroofd, gevluht.
De grens!

Als illegaal naar Reuver, dan doorgestuurd:
Kamp Hoek van Holland.

De vluchteling scheidt z'n maaltijd
in vrijheid, achter zelf betaald prikkeldraad
op het platte bord, want het diepe
bergt teveel jus, dus afgeschapt,
en verveelt zich door opgelegde nuttelosheid
- verboden te werken, verboden te leren -
(*Kristallnacht* uitgezaaid?)
op de rand van het nog acceptabele,
met vragen in de Tweede Kamer
van het in naam neutrale
en gastvrije Nederland.

13 januari 1940

‘Wat heb jij nou met je oog gedaan?’ roept opa Pier. ‘Wat zie je er uit, jongen! Toch niet gevallen met schaatsen? Heb je geoefend voor de Elfstedentocht?’

Zonder antwoord af te wachten pakt opa de krant aan die Dolf in z’n handen heeft. Op de voorkant een hele pagina over de Elfstedentocht. *Maandag, de vijfde Elfstedentocht*, staat erboven. Opa Pier wijst op een foto, rechts op de bladzijde. ‘Dat is Karst Leenburg, de winnaar van de laatste Elfstedentocht, tien jaar geleden. Moet je kijken, hij geeft tien wenken aan de mensen die maandag de tocht gaan rijden.’

Opa begint te lezen: ‘Hier, wenk vier: Verzorg vooral de voeten goed. Twee paar sokken over elkaar heen aangetrokken is heus geen overbodige weelde. Tja, Karst Leenberg kan het weten. Bij de Elfstedentocht van 1929 liep hij zelf een afgevroren teen op.’

Dan kijkt opa met een bezorgd gezicht naar het blauwe oog van Dolf. ‘Hoe kom je daar nou aan, jongen? Toch niet gevochten?’ Dolf vertelt over de sneeuwballen eergisteren bij Hotel *Caland*, en over het vechtpartijtje daarna met die NSB-jochies. Opa fronst z’n voorhoofd. ‘Je moet je niet zo druk maken om die kinderen. Zij kunnen toch niets doen aan de keuze van hun ouders? En trouwens, veel van die mensen hebben het ook moeilijk in deze tijd. Ze hebben al hun hoop gericht op Hitler. Ze denken dat hij hun leven zal kunnen verbeteren. En ik moet zeggen, sinds Hitler is de werkloosheid in Duitsland inderdaad een stuk minder.’

Dolf voelt dat hij weer boos wordt, hij begint er zelfs van te stotteren. ‘Ja, ja, m..., m..., maar de Joden krijgen de schuld van de werkloosheid en worden overal ontslagen. En u hebt vorig jaar zelf verteld over de *Kristallnacht*, hoe erg dat was. Dat Joodse winkels werden geplunderd en de synagogen in brand werden gestoken. Straks gaat dat hier ook gebeuren!’ Dolf huilt bijna van woede.

13 januari 1940

Opa schudt z'n hoofd. 'Nee, dat gebeurt hier niet. Het gaat helemaal niet goed met de NSB. Weet je nog vorig jaar bij de verkiezingen voor de provincie? In 's-Gravenzande kreeg de NSB nog maar 3,8% van de stemmen. In 1935 was dat nog 6,7%. Nee, het wordt helemaal niets met die NSB. Ze hebben hun langste tijd gehad.'

14 januari 1940

‘Dolf, moet ik je koffie boven brengen?’ roept mevrouw Alblas vanuit de keuken. ‘Nee, ik pak het zo zelf wel!’ roept Dolf terug. ‘Ik kom zo naar beneden. Het is hier stervenskoud!’

Hij tuurt uit het raam van z’n slaapkamer. De Prins Hendrikstraat ligt er verlaten bij. In het postkantoor aan de overkant is het donker. Door de week brandt daar altijd licht en zijn er mensen aan het werk. Maar zondags is het er doods, net als in de rest van de straat. Er hangt wat mist tussen de huizen en er valt een miezerig regentje. Vanaf de Waterweg klinkt een misthoorn. Gevaarlijk hoor, voor de scheepvaart, denkt Dolf. Al die mijnen en nu ook nog mist! Hij heeft een deken omgeslagen. Het lukt maar niet met z’n huiswerk. Steeds moet hij denken aan Ria. Hij ziet haar dan weer voor zich, donderdagavond op de ijsbaan, lachend tussen die soldaten. De volgende dag, toen hij even bij haar langsging, deed ze heel gewoon. Net als anders, alsof er niets gebeurd was. Ze was ook erg bezorgd over z’n oog, maar dat waren de andere meiden ook. Maar donderdagavond, toen het net gebeurd was, zag ze hem niet! Toen was ze de hele tijd maar aan het schaatsen en had ze lol met die soldaten. Behalve door Ria wordt hij ook afgeleid door de muziek beneden.

Sinds vrijdag hebben ze thuis radiodistributie en nu is er een programma met grammofoonmuziek. Z’n vader heeft het keihard aangezet. *Mensch, durf te leven* schalt door het huis. Het liedje is wel twintig jaar oud, maar Dolf vindt het nog steeds prachtig. ‘*Dirk Witte schreef het en Jean Louis Pisuisse zong het,*’ vertelde de omroeper. Dolf vindt de tekst zo mooi dat hij die probeert op te schrijven. Maar dan klinkt over alles heen de stem van z’n moeder: ‘Dolf! Dolf! Bert is er. Kom je naar beneden? Of moet ik hem doorsturen?’ ‘Ik kom wel!’ roept Dolf vanaf de zolderkamer. ‘Het is hier toch veel te koud.’

Dolf ziet aan het gezicht van Bert dat er iets aan de hand is. Hij hoeft er niet naar te vragen, want terwijl hij zijn jas uit-

14 januari 1940

trekt, barst Bert los: 'De Elfstedentocht! Afgelast! Heb je het niet gehoord? Jullie hebben tegenwoordig toch radio? Ik hoor het al, jullie luisteren alleen naar muziek. Maar van mijn buurman hoorde ik dat het niets meer is met het ijs, er staan overal plassen. In het noorden is het net zulk prutwee als hier. Ze zijn vanochtend nog wezen kijken of het toch niet zou kunnen doorgaan. Karst Leemburg, de winnaar van 1929, was erbij. Maar ook hij wist het zeker. Het is te gevaarlijk! Voor Leeuwarden is het een ramp! Weet je hoeveel deelnemers er waren? Vierendertigduizend! Alle hotels zaten vol. Stond gisteren in de krant.' Dolf lacht een beetje pesterig. 'Jij, de krant lezen?' 'Ja, ik!' reageert Bert boos. 'Ook al ben ik van school, ik kan wel lezen hoor! Als het maar over dingen gaat die ik leuk vind. Dat stuk gisteren in de krant, over de marine, over het opruimen van die mijnen, dat heb ik ook helemaal gelezen. En al die stukken over de Elfstedentocht.'

Dolfs moeder, die net uit de keuken komt, klapt in haar handen en lacht. 'Geweldig, Bert! Maak je geen zorgen hoor. We weten heus wel dat je kunt lezen. En dat het niet alleen aan jou lag, dat je van school moest. Voor sommige leerlingen is het onderwijs veel te saai. Dat was bij mij vroeger ook zo. Ik moest ook op m'n dertiende gaan werken omdat het op school helemaal niet lukte. En toen ik eenmaal een baantje had als naaister, kreeg ik de smaak te pakken. Toen heb ik achter elkaar alle diploma's gehaald die ik nodig had. Zo zal het bij jou ook wel gaan.'

'Ssst,' sist Dolfs vader ineens vanuit de huiskamer. Het muziekprogramma is afgelopen en nu luistert hij naar het nieuws van het Algemeen Nederlands Persbureau. 'Hommeles! Oorlog! Bij de grens!' Dolf, z'n moeder en Bert lopen de kamer in. Ze horen nog net het eind van het bericht. *De inwoners van het grensgebied bij Zevenaar volgden het luchtgevecht tussen de Engelse bommenwerpers en de vier Duitse jagers vanaf de grond. Het was een spannende strijd. Met het blote oog zagen zij hoe een Britse bommenwerper werd neergeschoten. Hij stortte neer op Nederlands grondgebied. De piloot kon zich met z'n parachute in veiligheid brengen. Op de grond vielen geen slachtoffers.'*

Mevrouw Alblas zucht. 'Nou, dat is dan goed afgelopen. Wie wil er chocolademelk? Het is dan wel geen schaatsdag, maar in deze ellendige tijd moeten we er toch maar wat gezelligs van zien te maken.'

Terwijl moeder in de keuken de melk kookt, luisteren ze met z'n allen naar de rest van het nieuws. De nieuwslezer vertelt nog kort iets over de Elfstedentocht, maar de meeste berichten gaan over de oorlog. Vooral in België is het spannend. Boven Belgisch grondgebied werden vrijdag ineens geheimzinnige vliegtuigen gesignaleerd. Direct werden de verloven van de Belgische militairen ingetrokken. Alle soldaten moesten terug naar de kazernes. Zaterdag waren er weer onbekende vliegtuigen in de lucht. Toen vlogen ze zo laag dat je vanaf de grond kon zien waar ze vandaan kwamen. Ooggetuigen vertelden dat ze hakenkruizen hadden gezien. Toen het Belgische afweergeschut in actie kwam, verdwenen ze weer. 'Pa, mag de radio op de Belg?' vraagt Dolf. 'Ik wil weleens horen wat ze er daarover te vertellen hebben.'

Vader zet de radiodistributie op 3. Daar klinkt het allemaal nog spannender. Ze horen dat de radiozenders in België beschermd worden door het leger. Ook zijn alle openbare gebouwen en de telefoon- en telegraafkantoren vanaf die ochtend door Belgische militairen bezet. Ze horen ook nog nieuws over de oorlog in Noorwegen. Daar zijn Britse troepen aangekomen. Die moeten gaan helpen tegen de constante aanvallen vanuit Duitsland. 'Het is maar goed dat wij neutraal zijn,' lacht moeder. 'Net als in 1914 kan ons niets gebeuren. Als jullie zelf wat cacao en suiker in je beker doen, dan schenk ik er warme melk bij. Jullie weten het hè, één schepje suiker, want m'n suikerbonnen zijn op en pas volgende week kan ik weer nieuwe halen.'

Er wordt gebeld. Moeder loopt naar de gang en trekt aan het touwtje onder de trapleuning. Rial! 'Ik kom even naar het oog van m'n beste vriendje kijken,' horen ze vanaf beneden. Dolf's ogen worden vochtig. Het zere prikt een beetje.

21 februari 1940

‘Het laatste nieuws over de *Altmark!*’ roept Dolf, nadat hij op het raam heeft getikt bij opa Pier. ‘Ik hoop dat hij gauw opendoet,’ zegt hij tegen Ria. Hij blaast in z’n handen. ‘Het dooit dan wel een beetje, maar ik vind het toch nog steeds niet lekker. Andere jaren hadden we in deze tijd van het jaar al van die mooie voorjaarsdagen, maar nu vriest het al vanaf begin januari aan één stuk door.’ Ria knikt.

‘Zag je die foto’s in de krant van het bezoek van Wilhelmina aan de ijsdam in de Waal?’ gaat Dolf verder. ‘Ja,’ antwoordt Ria, ‘van die ijsbrekers die daar doorheen probeerden te breken. Ik las dat het scheepvaartverkeer al weken platligt.’

In het huis van opa Pier kraakt een deur. Dolf gluurt naar binnen, door een kier in het gordijn naast de voordeur. Daar komt opa aansloffen, op z’n pantoffels. De deur gaat open. Opa lijkt verrast, er komt een grijns op z’n gezicht. ‘Zo jongens, komen jullie me eindelijk weer eens een krantje brengen? Ik heb jullie al een week niet gezien. Maar kom op met het nieuws, het zal niet zo erg zijn als het nieuws van drieëndertig jaar geleden. Toen waren ze op deze tijd op de Noorderpier bezig de opvarenden van de *Berlin* in veiligheid te brengen. Tevergeefs, zou later blijken.’ Opa zucht diep en schudt met z’n hoofd. ‘Maar vijftien van de honderdvierenveertig opvarenden overleefden het. De grootste scheepsramp ooit, althans met een veerboot. Wat een ellende was dat!’ Hij legt zijn hand in Dolfs nek. ‘Joh, je bent helemaal koud. Wat laat ik jullie nou hier in de gang staan? Kom erin, kom erin! Binnen brandt de kachel! Gelukkig is het weer beter dan toen. Windkracht acht! Regen! Hagel!’

Dolf en Ria doen hun jas uit en lopen achter opa aan de kamer in. Ze gaan bij de kachel zitten. Opa rommelt wat in de keuken en komt even later terug met twee koppen warme chocolade. ‘Nou, dat is een mooie ruil. Ik een krantje met het laatste nieuws over de *Altmark* en dat gevaarlijke gedoe daar in Noor-

wegen, en jullie een kop chocolademelk. En misschien wel een verhaal. Dat hadden jullie nog tegoed van me. Het verhaal over de ramp met stoomschip *Berlin*?

Dolf legt z'n arm om de schouder van Ria en trekt haar dicht tegen zich aan. Tussen het wasgoed aan het droogrekje voor de kachel door kijken ze naar het brandende hout. Opa pakt een sigaar uit het kistje op de tafel, haalt met z'n sigarenknippertje het puntje eraf en strijkt een lucifer af. Bedachtzaam draait hij de sigaar in het vlammetje. Het duurt even voor hij brandt. Maar als dat eenmaal gelukt is, steekt hij hem met een voldane grijns tussen zijn lippen en zuigt hij de rook naar binnen. Bij het uitademen blaast hij kleine wolkjes de kamer in, en dan ruikt het binnen de kortste keren naar opa. Dolf is helemaal gelukkig.

Opa vertelt: terug naar 1907

Ja jongens, een ramp was het. Afschuwelijk! Op 20 februari vertrok de *Berlin* in de avond vanuit Harwich naar Hoek van Holland. Het was een prachtig schip, bijna honderd meter lang. Als het langskwam wanneer we op de pier werkten, stopten m'n maten en ik altijd een minuut of wat. 'Pik van de baas,' zeiden we dan en we keken of we mensen op het dek zagen, of achter de patrijspoorten. We spraken met elkaar over de passagiers die we er vermoedden. Van binnenkomende schepen wisten we dat dit soms heel rijke mensen waren die naar Duitsland, Oostenrijk of Rusland reisden. Met de trein naar Harwich, dan met zo'n luxe boot naar Hoek van Holland en daarna weer met de *Rheingold* van de Deutsche Reichsbahn naar Bazel. Op het station stonden die rijtuigen klaar. Als ik daar weleens kwam zag ik de passagiers overstappen met grote dure valiezen. Ambassadepersoneel, zakenmensen, artiesten.

Maar in die februarinacht in 1907 kwam dat prachtige schip in vreselijk slecht weer terecht. Met wel honderdvierenveertig opvarenden aan boord. Rond vier uur was de noordwester hier

in de Hoek op z'n hoogtepunt. De houten huisjes bij de haven kraakten in hun voegen, er braken takken van de bomen en overall vielen dakpannen omlaag. Rond de tijd dat de *Berlin* binnenliep, zo rond vijven, stond er een groepje Hoekenezen bij het seintoestel aan het begin van de pier. Om te kijken naar het natuurgeweld. Dat deden ze vaker bij zo'n storm. Eén van die mannen kreeg in de gaten dat de kapitein moeite had zijn schip veilig binnen te loodsen. Er werd gewezen naar het einde van de pier. Het was nog donker, maar ze zagen het tijdens de flitsen van de vuurtoren en lichtschip *Maa's*, dat daar in de buurt lag. Later die dag vertelden ze dat de *Berlin* waggelend binnenvoer. Op een gegeven moment ging het schip in de richting van de kop van de pier. Levensgevaarlijk natuurlijk!

Opa zucht en neemt een trek van zijn sigaar. Er krinkelen ronde wolkjes omhoog. Ria nestelt zich wat vaster in de armen van Dolf. Dan vervolgt opa: 'Ineens draaide het achterschip naar de Noorderpier toe. De wind deed de rest. Met een geweldige klap boorde het zeekasteel zich in de pier. Dat kwam zo hard aan dat kapitein Precious en loods Bronder, die op de brug stonden, meteen overboord sloegen. Ook andere passagiers die geen houvast hadden, verdwenen in de golven. Even later werden er vanaf het schip vuurpijlen afgeschoten. De mannen bij het seintoestel begrepen dat het goed mis was. Ik hoorde dat er iemand naar het reddingsstation aan de Berghaven was gerend om hulp te halen, maar daar wisten ze er al van. Zo'n twintig minuten later voer de *President van Heel* uit. Die probeerde in de buurt van het voorschip te komen, maar dat lukte niet. Ze hebben wel geankerd, maar de ankerrossen braken. Om half zeven viel de verlichting op het schip uit.

Ik heb het allemaal van horen zeggen, want ik zat toen nog thuis achter mijn boterham met hete thee. Zelf was ik even na half acht bij het seintoestel. Toen ik op mijn werk kwam hoorde ik namelijk dat er iets aan de hand was bij de Noorderpier en ben ik er direct heen gegaan. Mijn maten waren al die kant op.

Van die mannen daar hoorde ik dat het schip net doormidden was gebroken en dat het voorschip met passagiers en al in het ijskoude water was gegleden. Ze vertelden dat ze de dansende lichtjes van de *President van Heel* bij de *Berlin* hadden gezien, en dat het voor hen toen al duidelijk was dat de redders daar niets zouden kunnen doen. Even later zag ik zelf de reddingsboot terugkeren. Zonder vlag in top, het teken dat er niemand gered was. We werden er stil van. Toen het licht werd zagen we vanaf de wal de contouren van het achterschip. Daar zaten nog mensen op. We hoorden hun gegil, het ging door merg en been.'

Opa pakt zijn zakdoek en snuit zijn neus. 'Ja jongens, zoiets wil ik nooit meer meemaken. Die dag is de *Van Heel* nog een paar keer naar het schip gevaren. Maar het lukte maar niet die stakkers te redden. Uiteindelijk visten ze slechts een persoon op die zich aan een stuk hout vast had geklampt. En verder drie lijken. Het waren afschuwelijke dagen. We hebben er uren gestaan. Soms gingen we een paar uur naar huis of naar het werk. En we gingen kijken bij Hotel *Amerika*. Daar werden de doden opgebaard. Natuurlijk was het nieuws van de ramp steeds op de radio. Duizenden nieuwsgierigen kwamen erop af. De treinen uit Rotterdam waren afgeladen, er werden extra wagons aangekoppeld. Er reisden ook hoge heren naar de Hoek. Prins Hendrik bracht een bezoek, en mensen van het loodswezen en de burgemeester. Dat was natuurlijk de burgemeester van 's-Gravenzande. Daar vielen we toen nog onder. Pas in 1914 kwamen we bij Rotterdam.

De prins en een stel van die hoge pieten gingen met een stoomloodsboot polshoogte nemen bij het wrak. En al die tijd zaten die arme drenkelingen onder barre weersomstandigheden op het achterschip. Het stormde, het regende, het hagelde. Voor ons op de wal was het geen pretje, maar kun je nagaan wat die arme mensen daar doormaakten.'

Opa zwijgt. Z'n sigaar is uitgegaan. Hij strijkt een lucifer aan, houdt de sigaar erboven en draait die een paar keer rond om hem weer aan te krijgen. Dolf ziet het helemaal voor zich en

denkt: die dreigende wolken boven het scheepswrak. Met hagelbuien en regen. Sarah zou dat vast typisch Hoekse luchten noemen. Donkere wolken, uiteengewaaid door de storm, met hier en daar een streep licht. Ria gaat verzitten en maakt zich los uit Dolfs omarming. ‘Maar opa,’ zegt ze verontwaardigd, ‘was er dan niemand die in actie kwam? Waarom deed u niets?’

Opa zucht en snuit zijn neus nog een keer. ‘In het begin waren er nog een paar loodsen die over de basaltstenen naar het achterschip probeerden te klimmen, maar dat was onbegonnen werk. De zeeën sloegen te hoog over de dam en de omstandigheden waren voor de redders te gevaarlijk. En dat ik niets deed... Ik was niet zo’n held!’ Opa staat op en loopt naar de kast. Daar pakt hij een map met krantenknipsels. ‘Hier staat alles in over die dagen. Jullie mogen hem wel meenemen. Het mooiste is het verslag van Jean-Louis Pisuise in het *Algemeen Handelsblad*.’

Hé, denkt Dolf, die naam die ken ik. ‘Opa, is dat die Pisuise van dat liedje? Van *Mensch durf te leven*? Dat vind ik altijd zo mooi!’ Opa knikt. ‘Ja, dat is dezelfde. Pisuise zingt het, maar hij heeft het niet geschreven. Dat deed Dirk Witte, in 1917. Speciaal voor Pisuise. Die gaf cabaretvoorstellingen in het *Kurhaus* in Scheveningen. Maar in 1907 werkte hij nog als verslaggever bij het *Handelsblad* in Amsterdam. Hij werd door de hoofdredacteur naar Hoek van Holland gestuurd om een verslag van de ramp te maken. Hij heeft hier dagenlang rondgelopen.’

Opa rommelt wat in de map, haalt er een krantenartikel tussenuit en geeft dat aan Dolf. ‘*De laatsten gered*’ staat erboven. Opa wijst op de foto. ‘Kijk, dat daar zijn de helden van die ramp. Sperling, Moerkerk, de twee neven Sparling en Ree. Vier daarvan zie je hier op de foto. Op zaterdagavond, achtenveertig uur na de ramp, voeren die naar het wrak. Ze waadden door het ijskoude water, klauterden met gevaar voor eigen leven over de basaltblokken, klommen tegen het schip op en haalden de laatste drie vrouwen van boord. Die zaten daar in een hoekje van het schip met overall om zich heen lijken. Eén van hen had haar dode dochtertje nog

in haar armen. Met touwen hesen ze de vrouwen van boord. Als laatste Mina Rippler, een meisje van zestien, het kamermeisje van één van de twee andere vrouwen. Is het niet geweldig van die redders? Wat de mannen van de reddingsboot niet durfden, deden zij. Helden waren het, echte helden. Het is raar dat er nooit een groot schilderij van is gemaakt.’

Dolf kan het verhaal van opa die avond maar niet uit zijn hoofd krijgen. Hij leest het verslag van Pisuisse en het stukje over die helden nog een keer extra. Dan pakt hij een potlood en schrijft hij op de lege rand van de krant wat teksten voor een gedicht. ’s Nachts draaien die zinnen rond in zijn hoofd. Wat zou Sarah hier nou van vinden? Zij vertelde toch dat er van die kunstenaars waren als Toorop en Rik Roland Holst? Die hadden toch allerlei gedachtes over een betere wereld en lieten dat blijken in hun werk? Die leefden toch in de tijd van die ramp? Waarom hebben die nooit eens een schilderij over die redding gemaakt? Dan bedenkt Dolf dat hij zelf ook wel iets kan doen. Hij is dan wel geen schilder, maar hij kan wel wat moois maken met woorden. De volgende ochtend staat hij om zes uur op. Hij pakt de aantekeningen van de vorige avond en gaat aan de slag. Na een uurtje pakt hij een leeg vel papier en een kroontjespen. Hij haalt een inktpotje uit de la, schroeft het open en doopt zijn pen erin. Dan zet hij een drieluik op papier.

De Berlin 21-02-1907

De geredden

Angstaanjagend

hun gekrijs boven het beuken van de golven en
het gieren van de meedogenloze Noordwester.

Vastgeklampt – verkrampt - aan het laatste restje schip,
rondom aangestaard door lijken met gebroken ogen
en duizenden kijkers aan den einder, ook bewegingloos.

Door helden losgescheurd van schip en dood, aan land
gebracht. Beeldend en boeiend beschreven door
Jean Louis Pisuise.

De redders

Waarom heeft Jan Toorop
hun koppen niet geschetst destijds? Die van Sperling,
Sparling, Sparling, Moerkerk, Ree?
Die van de leerlingloodsen?
Vastberaden en eendrachtig, loerend op een kans de
radelozen te bereiken,
te doen waarvoor het de mannen van de *Van Heel*
aan inventiviteit en passie ontbrak.

Waarom heeft Rik Roland Holst
hun actie nooit vereeuwigd? Hun lef, hun durf,
hun roekeloze drift ook de laatste drie te redden.
In de luwte van de Wodan, wadend, arm in arm,
naar 't lichtopstand, de kin al in het water.

Het schip,
althans wat er nog was.
De lijn die er nog hing opnieuw verankerd, vastgesjord.
Omhoog...
een eeuwigheid later Fraulein Theile gillend omlaag,
daarna Frau Wennberg. Tot slot dan Mina Rippler.

De kunstenaar

Waarom toen niet de ideale mens geschetst,
de woorden van Pisuise, tot
heldendaad geëetst?